

Errors d'edició, dels manuscrits als diccionaris: exemples de textos mèdics medievals (Hipòcrates, Arnau de Vilanova, Bernat de Gordon, misser Joan)

ANTÒNIA CARRÉ
Universitat Oberta de Catalunya

Resum

Els repertoris lèxics catalans d'ús habitual recullen veus i els atorguen un significat a partir de les edicions crítiques antigues dels textos mèdics. Els lexicògrafs van utilitzar les fonts documentals que tenien a l'abast quan confegien les seves obres, però els avenços de la investigació filològica (noves edicions crítiques, noves fonts d'informació) ens permeten anar més enllà i detectar els errors que obeeixen a dues causes fonamentalment: una mala lectura del text editat o bé la manca de comprensió d'un terme o d'un passatge concret. Els errors han donat lloc a la inclusió en un diccionari d'un lexema que no hauria hagut d'aparèixer-hi (perquè es tracta d'un mot fantasma) o a la redacció d'una definició incorrecta o insuficient.

En aquest treball es presenten exemples extrets d'una obra que ha estat molt utilitzada pels repertoris lèxics: el *Llibre de receptes* de misser Joan, compilat en català en el Regne de València (c. 1466). Es tenen en compte també altres obres mèdiques medievals: la traducció catalana del *Regiment de sanitat per al rei d'Aragó* (del llatí *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*), d'Arnau de Vilanova, efectuada per Berenguer Sarriera (1305-1310), cirurgià major del rei Jaume II; la dels *Aforismes* d'Hipòcrates, i la del *Lliri de medicina* (del llatí *Lilium medicinae*), de Bernat de Gordon. Aquestes dues darreres són desconegudes per als nostres lexicògrafs perquè s'han editat per primera vegada fa pocs anys.

PARAULES CLAU: errors d'edició, obres mèdiques medievals, manuscrits, diccionaris, misser Joan.

Abstract: Publishing errors – from manuscripts to dictionaries: examples from mediaeval medical texts (Hippocrates, Arnau de Vilanova, Bernat de Gordon, Misser Joan)

Catalan lexical repertoires in common use include words to which are assigned meanings based on ancient critical editions of medical texts. The lexicographers used the

documentary sources they had at their disposal when drafting their books, but developments in philological research (new critical editions and sources of information) enable us to refine our view and to detect errors, which are basically due to two causes: either a mistaken reading of the published text or a lack of understanding of a specific term or passage. Errors have brought about the inclusion in dictionaries of lexemes that ought not to be there (i.e. phantom words) or they have led to the drafting of incorrect or unsatisfactory definitions.

Examples presented have been extracted from a work widely used in lexical repertoires: the *Llibre de receptes* (Recipe Book) by Misser Joan (Master John), compiled in Catalan in the Kingdom of Valencia (*circa* 1466). Other mediaeval medical works are also considered: the Catalan translation of *Regiment de sanitat per al rei d'Aragó* (The Rules of Health for the King of Aragon), from the Latin *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* of Arnau de Vilanova (Arnaldus de Villa Nova), by Berenguer Sarriera (1305-1310), surgeon-major to King James II; that of Hippocrates' *Aphorisms*; and that of De Gordon's *Lliri de medicina* (The Lily of Medicine, from the Latin *Lilium medicinae*). Our lexicographers could not possibly have known the latter two works since they were only published for the first time a few years ago.

KEYWORDS: publishing errors, mediaeval medical works, manuscripts, dictionaries, Misser Joan.

COMUNICACIÓ RESUMIDA

Els repertoris lèxics catalans d'ús habitual (el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover-Moll o DCVB, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines o DECat, el vocabulari de Lluís Faraudo de Saint-Germain, etc.) recullen veus i hi atorguen un significat a partir de les edicions crítiques antigues dels textos. L'actuació dels lexicògrafs té la seva lògica: van utilitzar les fonts documentals que tenien a l'abast quan confegien les seves obres. Però els avenços de la investigació filològica (noves edicions crítiques, noves fonts d'informació) ens permeten filar més prim, detectar els errors que s'han produït en les edicions antigues, corregir-los i, de retruc, esmenar les errades que han legitimat els lexicògrafs.

Aquest treball recull exemples extrets de quatre traduccions catalanes d'obres mèdiques. La primera és la traducció d'un text fonamental de la medicina teòrica, estudiat a les aules universitàries, com és els *Aforismes* d'Hipòcrates amb els comentaris de Galè. La traducció catalana, que es pot datar de la primera meitat del segle XIV, s'ha conservat en dos manuscrits: un de fragmentari i un altre de sencer, que conté també els comentaris galènics. El text dels aforismes hipocràtics, sense l'aportació de Galè, va ser editat per Antònia Carré l'any 2000.

La segona obra que es té en compte és el *Regiment de sanitat per al rei d'Aragó*, que Arnau de Vilanova va escriure en llatí per a Jaume II entre el 1305 i el 1308, una obra que va tenir una difusió extraordinària en llatí i que va ser traduïda a diverses llengües vulgars. L'any 1947, Miquel Batllori va publicar una excel·lent edició crítica de la traducció catalana completa que Berenguer Sarriera va fer d'aquest text tan rellevant d'Arnau de Vilanova, a partir de l'únic manuscrit que llavors se'n coneixia, i també una versió «abreujada». Actualment sabem que les dues versions (completa i abreujada) que va publicar Batllori corresponen a dues traduccions catalanes diferents (Antònia Carré n'ha publicat una nova edició crítica el 2017).

La tercera traducció utilitzada és el fragment que ha arribat fins a nosaltres de la traducció catalana del *Lilium medicinae*, de Bernat de Gordon, efectuada també durant la primera meitat del segle XIV, que conté l'antidotari del final de l'obra i un capítol precedent. L'edició d'aquesta obra és també molt recent: porta data de 2016 i la signen Antònia Carré i Lluís Cifuentes.

L'últim text que es pren en consideració és el *Llibre de receptes* de misser Joan, una col·lecció de receptes i altres textos per a ús domèstic compilada l'any 1466 per un enigmàtic misser Joan, que va ser molt utilitzada pels nostres lexicògrafs gràcies a l'edició que en va fer Ernest Moliné i Brasés en una època molt primerenca de l'estudi d'aquests textos catalans antics, ja que es va publicar el 1914. Lluís Cifuentes i Antònia Carré n'estan preparant una nova edició crítica.

Pel que fa als errors dels diccionaris, poden classificar-se en tres categories: a) lexemes que no hi haurien de constar, perquè són producte d'una mala lectura de l'editor; b) lexemes amb la definició incompleta, això és, que hi apareixen definits però sense incloure una accepció testimoniada pels nostres textos o bé que hi apareixen com a neologismes sense que ho siguin; c) lexemes absents, ja que quan es van elaborar els diccionaris de referència no s'havien editat els textos que els recullen, com passa amb l'obra d'Hipòcrates i amb la de Bernat de Gordon.

El text que ha induït els lexicògrafs a més errors és el *Llibre de receptes* de misser Joan, que, en aquest sentit, és una mina (i no hi ha exageració en l'expressió). A continuació, en recollim un exemple. En la recepta LX, Moliné i Brasés va transcriure una sèrie de substàncies medicinals, entre les quals hi ha «alaliri blanch», forma que respon a la transcripció paleogràfica del manuscrit. Totes les substàncies medicinals de la recepta estan documentades excepte aquesta, que Lluís Faraudo de Saint-Germain —que mai no va poder veure el manuscrit— va incloure al seu vocabulari amb aquest únic exemple i amb la definició de «nom de la viola» (s. v. *alaliri*). En realitat, Moliné i Brasés no va desaglutinar bé els termes, ja que el sintagma s'ha d'editar així: «ala, liri blanch», de manera que els dos fitònims corresponen a l'herba anomenada *ala* i al lliri blanc. A diferència del que fan en altres ocasions, ni el DCVB ni el DECat, amb bon criteri, donen entrada al fitònim inventat per Ernest Moliné i Brasés.